

UDK 811.163.6'36

Kozma Ahačič, Matej Šekli

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Filozofska fakulteta v Ljubljani

KOMENTAR IN KRITIČNI PREVOD SLOVNIČNEGA UVODA V ITALIJANSKO-SLOVENSKEM SLOVARJU ALASIA DA SOMMARIPA (1607)

Prispevek prinaša komentar in kritični prevod slovničnega uvoda v italijansko-slovenskem slovarju Alasia da Sommaripa (1607). Pri tem razlaga težja in manj razumljiva mesta ter postavlja Alasijevo slovnico v tedanji splošni evropski okvir.

The article presents a commentary and a critical translation of the grammar introduction in the Italian-Slovene dictionary by Alasia da Sommaripa (1607). It disambiguates more difficult and hard-to-understand passages and places Alasia's grammar in the general European context of its time.

Ključne besede: Alasia da Sommaripa, *Vocabolario Italiano, e Schiavo*, slovarji, slovnice, zgodovina jezikoslovja

Ključne besede: Alasia da Sommaripa, *Vocabolario Italiano, e Schiavo*, dictionaries, grammars, history of linguistics

Malo slovnico slovenskega jezika najdemo na 25 straneh (AV 1607: A 8a–C 3b) uvoda v italijansko-slovenski slovar Alasia da Sommaripa iz leta 1607. Napisana je v italijanščini s slovenskimi primeri ter nekaterimi latinskimi oznakami in latinskimi prevodi slovenskih primerov. Gre za kronološko tretji slovnični opis slovenskega jezika.¹ Do neke mere izhaja iz male slovnice štirih jezikov v MD 1592, vendar jo v celoti lahko štejemo kot izvirno delo z mnogimi rešitvami, ki niso imele zglede v nobeni tedanji evropski slovnici. Najin prispevek² prinaša kritični prevod tega dela ter komentar mest, pomembnih za njegovo razumevanje.

BESEDILO

[A 7b] Ljubeznivemu bralcu

Slovanski jezik je med ljudskimi jeziki največji in najbolj razširjen. V njem govorijo od Jadranskega morja do Severnega oceana Čehi, Moravci, Ogrji, Hrvati, Moldavani, Valahi, Bosenci in njihovi sosedi, Poljaki, Litovci, Pruteni, Rusi in Bolgari.

Ima lastne črke, ki jih je s samoglasniki in soglasniki triintrideset. Ni pa mogoče zlahka pisati njihovih besed z našimi latinskimi črkami, [še posebej če želimo doseči,] da bi imele primerno in pravo ujemanje, [A 8a] naglas in izgovor, ki bi jih imele, ko bi bile zapisane z njihovimi lastnimi črkami.

¹ Za prvega štejemo Bohoričevo slovnico iz leta 1584, za drugega pa Megiserjevo malo slovnico štirih jezikov v dodatku k slovarju MD 1592.

² Kozma Ahačič je avtor komentarja in redaktor prevoda, Matej Šekli pa avtor prevoda in redaktor komentarja. Več o slovničnem uvodu prinaša tudi Ahačič (2007a).

Zato moraš paziti [na naslednje]: kjer najdeš *ch* na začetku, na sredini ali na koncu izraza, kot bi bilo to v *chiereulie*, *clichiat* in *mogoch*, ga moraš izgovoriti tako, kot bi mi v italijanščini rekli *chiamare*, *orecchie* itd. Namesto tega *ch* uporabljajo črko, imenovano *chieru*.

[Glagol]

Imajo samo tri različne čase pri glagolih, in sicer [1.] sedanjik, [2.] nedovršni preteklik, dovršni preteklik in predpreteklik, ki so [tvorjeni] na enak način, ter [3.] prihodnjik, kot lahko vidiš [A 8b] pri spregatvi [glagola] *amo*. Prva oseba ednine indikativa sedanjika se vedno končuje na *-m*, to je ali na *-am* kakor v *imam*, tj. *habeo*, ali na *-em* kakor v *veriem*, tj. *credo*, ali na *-im* kakor v *lubim*, tj. *amo*, [za primere] na *-o[m]* in *-um* pa ne vem, če obstajajo. Pri drugi osebi zamenjaš *-m* s *-s*, tako da se konča na *-as* kakor v *imas*, tj. *habes*, ali na *-es* kakor v *veries*, tj. *credis*, ali na *-is* kakor v *lubis*, tj. *amas*. Pri tretji osebi odstaniš *-s*, tako da ostane končnica predhodnega samoglasnika kakor v *ima*, tj. *habet*, *verie*, tj. *credit*, *lubi*, tj. *amat*. Prva oseba množine se pri vseh glagolih konča na *-mo* kakor v *imamo*, [B 1a] *veriamo*, *lubimo*, tj. *habemus*, *credimus*, *amamus*. Ta *-mo* se dodaja za končnico tretje osebe ednine. Druga [oseba] se končuje na *-te* kakor v *imate*, *veriete*, *lubite*, tj. *habetis*, *creditis*, *amatis*, tretja pa na *-io* kakor v *imaio*, *verieio*, *lubio*, tj. *habent*, *credunt*, *amant*. Prva, druga in tretja oseba nedovršnega in dovršnega preteklika, predpreteklika ter prihodnjika se v indikativu, optativu in subjunktivu končuje ali na *-au* kakor v *diau*, tj. *dixi*, ali na *-eu* kakor v *imeu*, tj. *habui*, ali na *-iu* kakor v *lubiu*, tj. *amaui*, v nekaterih primerih tudi na *-ou* kakor v *fou*, tj. *iii*, [B 1b] spredaj pa se doda glagol *fum*, *es*, *est*, spregatev katerega boš moral in *primis* znati zelo dobro na pamet, ker se v tem jeziku uporablja kakor v italijanskem glagol *habeo*. Skratka, govorijo v trpnem pomenu. Kot mi rečemo *io hò amato*, oni rečejo *ieft sem lubiu*, tj. *io sono amato*. Prva, druga in tretja oseba množine se potem pri nekaterih [glagolih] konča na *-le* kakor v *fmo imele*, *veriale*, tj. *habuimus*, *credimus*; in pri drugih na *-li* kakor v *fmo lubili*, tj. *amauimus*. Zraven vedno stoji *fum*, *es*, *est*, ki se ga vedno dodaja vsem časom z izjemo indikativa sedanjika, [B 2a] o čemer je že bil govor, ter z izjemo imperativa. Ta se včasih konča na *-e* kakor v *ime*, tj. *habe tu*, ali tudi na *-i* kakor v *lubi*, tj. *ama tu*. Tretjo osebo [naredimo] na isti način. Prva, druga in tretja [oseba] množine [imperativa] grede kot v indikativu sedanjika, pri čemer se zaimki stavijo za glagol *more Latinorum*. Sedanjik optativa se veže z nedovršnim preteklikom, sledi mu tudi pri končnici, pri čemer se doda glagol *fum*, *es*, *est*. Sedanjik subjunktiva je enak [sedanjiku] indikativa, s tem da se [B 2b] pred glagol doda prislov *Cadar*, tj. *quando*, ali *Acu*. Končnica sedanjega in preteklega infinitiva je na *-t* kakor v *imat*, tj. *habere*, po pokvarjeni govorici na teh mejah, kjer se nahajam. Po drugih končnicah, ki sem jih tudi zasledil, bi se moralo končati na *-ti* kakor v *imati*, tj. *habere*. Zdi se mi, da se ostali časi infinitiva ne uporabljajo, toda ne bom ničesar rekel. Končnica glagolov na *-u* kakor v *imeu*, *lubiu* služi imenom moškega in srednjega spola, pri tistih ženskega spola pa moraš *-u* spremeniti v *-la* kakor v *lei hà hauuto*, *ona ie imela*, *lei hà amato*, [B 3a] *ona ie lubila*, itd. In to, da se glagoli končujejo na *-u* kakor v *imeu*, *imela*, *diau*, *diala*, *storu*, *storla*, *recu*, *recla*, je običajno za vse čase.

Iz glagolov se tvorijo glagolniki in deležniki *more Latinorum*, toda z zelo drugačno končnico, za katero ni mogoče dati gotovega pravila. Nauči se jih z rabo. Gerundivi se končujejo na *-ch* kakor v *lezech, gouorech*. Bodi pozoren na to, da so nekateri glagoli nepravilni in imajo sedanjik popolnoma drugačen od ostalih časov kakor v *grem*, tj. *vado* in praesenti in *fem fou*, tj. *iii*, in preteritis, *chiem*, to je *volo, fem oteu*, to je *volui*. [B 3b]

Zaimki so tile: *io, iest, tu, ti, lui, on, noi, mi, voi, vi, quelli, oni*.

Spregatev [glagola] *fum, es*

Indikativni naklon:

– sedanjega časa	
Ego fum	Ieft fem
Tu es	Ti fi
Ille eft	On ie
Nos fumus	Mi fmo
Vos eftis	Vifte
Illi funt	Oni fo
– nedovršnega preteklega časa	
Eram	Sem biu
Eras	Si biu
Erat	Ie biu
Eramus	Smo bili [B 4a]
Eratis	Ste bili
Erant	So bili
– dovršnega preteklega časa	
Fui	Sem biu
Fuifti	Si biu
Fuit	Ie biu
Fuimus	Smo bili
Fuiftis	Ste bili
Fuerunt	So bili
– predpreteklega časa	
Fueram	Sem biu
Fueras	Si biu
Fuerat	Ie biu
Fueramus	Smo bili
Fueratis	Ste bili
Fuerant	So bili
– prihodnjega časa	
Ero	Bom
Eris	Bos
Erit	Bo <i>in</i> bode
Erimus	Bomo [B 4b]

Eritis	bote
Erunt	bodo <i>in</i> bodio

Imperativ:

– sedanjega časa	
Sis <i>in</i> efto	bodi ti
– prihodnjega časa	
Simus	bodimo mi
Efte <i>ali</i> eftote	bodite vi
Sint, funtote	bodite oni

Optativ in subjunktiv sta oba kot en način:

– sedanjega časa	
Sim	acu fem
Sis	fi
Sit	ie
Simus	fmo
Sitis	fte
Sint	fo
– nedovršnega preteklega časa	
Effem ego	dabi ieft biu
Tu effes	dabi on biu
Ille effet	dabi ti biu [B 5a]
Nos effemus	dabi mi bili
Vos effetis	dabi vi bili
Illi effent	dabi oni bili
– dovršnega preteklega časa	
Fuerim	dabi ieft biu
Fueris	dabi on biu
Fuerit	dabi ti biu
Fuerimus	dabi mi bili
Fueritis	dabi vi bili
Fuerint	dabi oni bili

– predpreteklega časa

Fuiffem	dabi ieft biu
Fuiffes	dabi on biu
Fuiffet	dabi ti biu
Fuiffemus	dabi mi bili
Fuiffetis	dabi vi bili
Fuiffent	dabi oni bili

– prihodnjega časa

Fuero	acu bom <i>ali</i> cadar bodem
Fueris	cadar bodes <i>ali</i> bos [B 5b]
Fuerit	cadar bode <i>ali</i> bo
Fuerimus	cadar bomo
Fueritis	cadar bote <i>ali</i> bofte
Fuerint	cadar bodo <i>ali</i> bodio

Infinitiv

Effē	bit.
------	------

Nima drugega [infinitiva].

O vtinam tj. ‘daj bog’ O bug oteu.

[Spregatev glagola *amo, amas*]

[Indikativni naklon:]

– sedanjega časa

Ego amo	ieft lubim
Tu amas	ti lubis
Ille amat	on lubi
Nos amamus	mi lubimo
Vos amatis	vi lubite
Illi amant	oni lubiio

– nedovršnega preteklega časa

Ego amabam	ieft fem lubiu
Tu amabas	ti fi lubiu
Ille amabat	on ie lubiu
Nos amabamus	mi fmo lubili
Vos amabatis	vi fte lubili [B 6a]
Illi amabant	oni fo lubili

– dovršnega preteklega časa

Ego amaui	ieft fem lubiu
Tu amauiſti	ti fi lubiu
Ille amauiſt	on ie lubiu
Nos amauiimus	mi fmo lubili
Vos amauiſtis	vi fte lubili
Illi amauiſerunt	oni fo lubili

– predpreteklega časa

Ego amaueram	ieft fem lubiu
Tu amaueras	ti fi lubiu
Ille amauerat	on ie lubiu
Nos amaueramus	mi fmo lubili
Vos amaueratis	vi fte lubili
Illi amauerant	oni fo lubili

– prihodnjega časa

Ego amabo	ieft bom lubiu
Tu amabis	ti bos lubiu
Ille amabit	on bo lubiu
Nos amabimus	mi bomo lubili [B 6b]
Vos amabitis	vi bofte lubili
Illi amabunt	oni bodio lubili

Imperativ:

[– sedanjega časa]

Ama tu	lubi ti
Amet ille	lubi on
Amemus nos	lubimo mi
Amate vos	lubite vi
Ament illi	lubiio oni

– prihodnjega časa

amato tu	bos lubiu ti
amato ille	bo lubiu on
amemus nos	bomo lubili mi
amatote vos	bofte lubili vi
amanto illi	bodiio lubili oni

Optativ:

[– sedanjega in nedovršnega preteklega časa]

Vtinam amarem	Bug oteu dabi biu lubiu
Amares tu	dabi ti biu lubiu
Ille amaret	dabi on bil lubiu
Nos amaremus	dabi mi bili lubili [B 7a]
Vos amaretis	dabi vi bili lubili
Illi amarent	dabi oni bili lubili

– prihodnjega časa

Vtinam ego amem	Bug oteu dabi ieft lubiu
Tu ames	dabi ti lubiu
Ille amet	dabi on lubiu
Nos amemus	dabi mi lubili
Vos ametis	dabi vi lubili
Illi ament	dabi oni lubili

Subjunktiv :

[– sedanjega časa]

Cum ego amem	cadar <i>ali</i> acu ieft lubim
Tu ames	ti lubis
Ille amet	on lubi
Nos amemus	mi lubimo
Vos ametis	vi lubite
Illi ament	oni lubiio [B 7b]

– nedovršnega preteklega časa

Cum ego amarem	dabi ieft biu lubiu
Tu amares	dabi ti biu lubiu
Ille amaret	dabi on bil lubiu
Nos amaremus	dabi mi bili lubili
Vos amaretis	dabi vi bili lubili
Illi amarent	dabi oni bili lubili

Dovršni pretekli čas in predpretekli čas sta [tudi v subjunktivu] enaka, zato ju zaradi prostora izpuščam.

– prihodnjega časa

Cum ego amauero	cadar ieft bom lubiu
Tu amaueris	ti bos lubiu
Ille amauerit	on bo lubiu
Nos amauerimus	mi bomo lubili [B 8a]
Vos amaueritis	vi bofte lubili
Illi amauerint	oni bodiio lubili

Infinitiv:

[– sedanjega in nedovršnega preteklega časa]

Amare	lubit
-------	-------

[– dovršnega preteklega in predpreteklega časa]

Amauisse	ie lubiu
----------	----------

So nekateri glagoli, ki se v nedoločniku končajo na *ch* kakor v *rech*, *otech*.

Opozorila glede imen

Imena se sklanjajo na način Latincev, z drugačno končnico skoraj v vseh sklonih in brez členov, ki jih ne uporabljajo z izjemo člena *od* v rodilniku in ločilniku. Zato moraš pri govorjenju paziti, da [B 8b] glagole vežeš z istimi skloni, kakor bi se vezali, če bi govoril latinsko. Pri glagolih, ki imajo [v latinščini ali italijanščini] dajalnik ali tožilnik itd., ga uporabi tudi v slovenščini, kakor v *donaci del pane*, *dai nam cruca*, *ama noi*, *lubi nas*. Ponavadi se imena moškega in srednjega spola v tožilniku končajo na *-a*, imena ženskega spola na *-o*, včasih pa se imena končajo tudi na *-e*. Dal ti bom nekatere [primere] kot zgled za ostale.

[Ochia]

	<i>latinsko</i>	<i>slovensko</i>
[ed.]		
imenovalnik	Pater	ochia
rodilnik	Patris	ochieta
dajalnik	Patri	ochietu
tožilnik	Patrem	ochieta [C 1 a]
zvalnik	Pater	ochia
ločilnik	Patre	od ochieta
mn.		
imenovalnik	Patres	ochieti
rodilnik	Patrum	od ochietic
dajalnik	Patribus	ochietom
tožilnik	Patres	ochiete
zvalnik	Patres	ochieti
ločilnik	Patribus	od ochietic

[Mati]

[ed.] imenovalnik	Mater	mati
rodilnik	Matris	od matere
dajalnik	Matri	materi
tožilnik	Matrem	matero
zvalnik	Mater	mati
ločilnik	Matre	od matere
mn. imenovalnik	Matres	matere
rodilnik	Matrum	od materic
dajalnik	Matribus	materem
tožilnik	Matres	matere [C 1b]
zvalnik	Matres	matere
ločilnik	Matribus	od materic

[Zaimki]

ed. imenovalnik	ego	ieft
rodilnik	mei	od mene
dajalnik	mihi	meni
tožilnik	me	mene
ločilnik	me	od mene
mn.		
imenovalnik	nos	mi
rodilnik	nostrum	od naic
dajalnik	nobis	nam
tožilnik	nos	nas
ločilnik	nobis	od nas
ed.		
imenovalnik	tu	ti
rodilnik	tui	od tebe
dajalnik	tibi	tebi
tožilnik	te	tebe
zvalnik	tu	ti
ločilnik	te	od tebe [C 2a]
mn.		
imenovalnik	vos	vi
rodilnik	vestrum	od vaic
dajalnik	vobis	vam
tožilnik	vos	vas
zvalnik	vos	vi
ločilnik	vobis	od vas
ed.		
imenovalnik	ille, illa, illud	on, ona, onu
rodilnik	illius	od niega, nie, niega
dajalnik	illi	gnemu, gniei, gnemu
tožilnik	illum, illam, illud	gnega, gnio, onu
ločilnik	illo, illa, illo	od gnega, gnie, gnega

mn.		
imenovalnik	illi, ille, illa	oni, one, ona [C 2b]
rodilnik	illorum, illarum, illorum	od gnic
dajalnik	illis	gnim
tožilnik	illos, illas, illa	gnie, gnie, ona
ločilnik	illis	od gnic

Kjer boš našel napisano *thia*, se izgovarja kakor v *matthia* in ne kakor v *tertia*.

[Za] člen *lo* v moškem in srednjem spolu, ki ga v italijanščini uporabljamo kakor v *non lo voglio*, se v slovenščini reče *ga* kakor v *ni ga chiem* in za v ženskem [spolu] *la* se reče *io* kakor v *non la voglio, ni io chiem*.

Samostalniška imena, ki so hkrati lastna, postanejo pogosto pridevniki, recimo za *questa casa è di [C 3a] Gregorio* rečejo *gregoriaua, ta Kiffa ie gregoriaua*. Ta imena se v ženskem spolu končajo na *-ua*, kakor je bilo povedano zgoraj, ter v moškem in srednjem spolu na *-uu*, kakor v *ta cogn ie Terentianu, questo cauallo è di Terentio*.

Njihove pomanjševalnice se končajo na *-ich* kakor v *osl*, tj. *afino, oslich*, tj. *afinino*.

S, dodan katerisibodi besedi, pomeni *con*, in tedaj se to ime da v ločilnik, kakor v *il Signore, Gospud, con il Signor, Sgospuda*. U pomeni *in*, kakor v *in Chiefa, u cirquu*. *Inu* in *i* pomenita 'in', kakor v *io e tu, [C 3b] iest inu ti*. *K*, postavljen pred kak izraz, pomeni *appo*, to je *apud*, kakor v *vien quà appo di me, pui fem k mene*.

/.../

[C 4a] [Števniki]

Sedaj nam ostane način štetja. Tu bi rad [C 4b] po vrstnem redu navedel vse števnike, četudi je v *Slovarju* vsako na svojem mestu.

<i>italijansko</i>	<i>slovensko</i>
Vno	adam
Due	dua
Tre	tri
Quattro	štiri
Cinque	pet
Sei	šest
Sette	sedem
Otto	osem
Noue	devet
Dieci	deset
Vndici	enaift
Dodici	duanaift
Tredici	trinaift

In tako se dodaja [C 5a] *-naift* za [posamezen] glavni – ali bolje povedano osnovni – števniki, vse do dvajset, za katerega se reče *duaiffete*.

Ventiuno	adam inu duaiſſete
Ventudua	dua inu duaiſſete
Ventitre	tri inu duaiſſete
Trenta	trideſſet
Trentauno	adam inu trideſſet
Trentadua	dua inu trideſſet
Trentatre	tri inu trideſſet
Trentaquattro	ſtiri inu trideſſet [c 5b]

In tako naprej se dodaja *duaiſſete* za ena, dve itd. do trideset. In bodi pozoren na to, da nasprotno od nas postavljajo manjši števniki pred večjega.

In tako se naprej do štirideset dodaja *-deſſet* [zadaj] za [izhodiščnim] števnikom od ena do vključno deset.

Quaranta	ſtirideſſet
Quarantauno	adam inu ſtirideſſet
Cinquanta	pet deſſet
Cinquantuno	adam inu pet deſſet etc.
Seſſanta	ſeſt deſſet
Seſſantuno	adam inu ſeſt deſſet etc.
Settanta	ſedem deſſet etc.
Ottanta	oſtem deſſet etc. [c 6a]
Nouanta	deuet deſſet
Cento	ſtou
Ducento	due ſtou
Trecento	tri ſtou

[Števniki] *ſtou* se dodaja za vrstilnimi števniki.

Mille	tauzent
Anno	leito
Mefe	mefſec

Njihova lastna imena mesecev so skoraj enaki našim, a jih ne bom podal.

Settimana	teiden
Giorno	dan
Notte	noch
Hora	vra
Domenica	nedeiglia
Lunedì	pandelec [c 6b]
Martedì	torec
Mercoledì	fredo, kar pomeni 'srednji'
Giouedì	chietertec, tj. 'četrti'
Venerdì	patec, tj. 'peti'
Sabbato	fabbota

KOMENTAR

1 Uvod

[A 7b]

Slovanski jezik: *lingua Schiaua* – Meja med pomenom ‘slovenski’ in ‘slovanski’ je v tovrstnih besedilih praviloma zelo zabrisana (prim. Herberstein 2001: 8–9), Gesner (1555: G 6a–H 2a), Bohorič (BH 1584: *5b–**2b) in Megiser (Mth 1603: 8b). O tem natančneje Ahačič (2006: 15–17). Isti izraz se tako pri navedenih avtorjih kakor tudi pri Alasii uporablja tako v pomenu *slovanski* kakor tudi *slovenski* jezik.

največji in najbolj razširjen: Poudarjanje razširjenosti obravnavanega jezika je v tistem času splošen pojav pri obravnavi ljudskih (še posebej neromanskih) jezikov. Za nemški prostor prim. Albertus (1573: a 2b, a 6b), Ölinger (1574: *4a), pri nas Bohorič (BH 1584: *7b–*8a), za evropske jezike splošno Gesner (1555). Pri tem avtorji zanemarijo razliko med današnjim pojmovanjem razmerja med jezikom in jezikovno skupino. Ko npr. Bohorič govori o slovenskem/slovanskem (*genus sermonis Slavicus*) jeziku, se zaveda, da različni slovanski narodi izgovarjajo in pišejo slovenski/slovanski jezik različno, vendar poudarja, da v okviru nemškega jezika razlike niso nič manjše (BH 1584: *8a): »V vseh teh državah, pravim, in njihovih delih, prebivajo slovanski narodi in govore slovansko: tako od morja do morja uporabljajo isti način govornice, to je slovanski. Če pa kdo zaradi tistega malega razločka v izgovarjanju in pisavi ne mara priznati, da so vsi enega jezika ali Slovani, tega po mojem mnenju ne dela z nobenim drugim pomembnejšim razlogom, kakor če bi trdil, da so nemškega jezika večji samo Misnijani, Svebi in njihovi sosedje, drugi, na primer Belgijci in Saksonci in njihovi mejaši, pa da ga ne znajo. A če imamo vse te za Nemce in jih – zaradi rabe skupnega jezika – tudi štejemo vredne imena skupne domovine, zakaj ne bi potem z istim razlogom tudi omenjene narode, ki so jih že stari nazivali Henete, Venete, Vinde ali Vende, imenovali Slovani? Med vsemi temi narečji se način izgovorjave manj razlikuje kakor med Misnijani, Saksonci ali Belgijci.«

Običajno avtor poudari tudi starodavnost obravnavanega jezika, česar Alasia ne stori.

Čehi, Moravci, Ogri ...: *Boemi, Moravi, Ongheri, Croati, Moldavi, Valachi, Bofnefi, e lor vicini, /.../ Poloni, Lituani, Pruteni, Ruffi, e Bulgari* – Oznake narodov, kjer govorijo slovanski jezik (*lingua Schiaua*), so deloma povzete po MTh 1603, vendar do te mere preurejeno, da lahko sklepamo, da so bile pisane po spominu. Še nekoliko manj jim namreč ustrezajo ljudstva, našeta pri Herbersteinu (2001: 8–9), Gesnerju (1555: G 6a–H 2a) in Bohoriču (BH 1584: *5b–**2b). Pri vseh skupaj pa bi ravnoma nabrali celotno zbirko narodov. MTh (1603:)(8b) od narodov, naštetih pri Alasii, omenja Čehi, Moravci, Hrvati, Moldavane, Poljake, Litovce, Prutene, Bolgare, Bosance, opisno tudi Ogri (omenja namreč bezijsko narečje (*dialectus Befiatica*), ki je »posebno narečje Slovanov na meji z Ogri«), ne pa tudi Valahov (Vlahov)³ in Rusov. V MTh 1603 ne najdemo tudi opisa obsega slovanskega jezika »od Jadranskega morja do Severnega oceana.«

³ Najdemo jih npr. pri Bohoriču (BH 1584: *7b).

črke: *caratteri* – Alasia rabi v pomenu ‘črka’ tako izraz *carattere* kot *lettera*. Izraz *carattere* se je rabil tudi v današnjem pomenu ‘znak’.

triintrideset: Gre za glagolsko pisavo. Po našem mnenju bi bil podatek o triintridesetih črkah lahko povzet po Palatinovi zbirki pisav (Palatino 1566: G 7a). Glagolsko pisavo tam najdemo pod naslovom »Alphabetum Iliricum divi Hieronimi«. Ima 33 črk (med njimi seveda tudi znak za č), kolikor jih navaja Alasia. Bohorič (BH 1584: 15–19) navaja zgolj 32 črk, Megiser (MTh 1603) in Gesner (1555) pa jih sploh ne navajata.

pravo ujemanje, naglas in izgovor: *debita, e real consonanza, accento, e pronuncia* – Opis je treba razumeti v pomenu: da bi se zapis ujemal z izgovorom v smislu glasovnega ujemanja posameznih znakov s posameznimi zvočnimi enotami, da bi se ujemal v naglasu ter da bi nasploh že zapis sam (brez poznavanja jezika) omogočal pravi izgovor. Alasia se zaveda pomanjkljivosti svoje pisave napram glagolski. Pravo izgovorjavo njegove pisave tako omogoča šele stik z živim jezikom. [A 8a]

z njihovimi lastnimi črkami: *con le lor proprie lettere* – Z glagolskimi črkami. Alasia se zanje ni odločil, ker se je skušal čimbolj približati naslovniku svojega dela (torej italijanskemu duhovniku, ki želi rabiti slovenski jezik), navajenemu na zapis italijanskih besed. Iz enakega vzroka se ni odločil npr. za Megiserjev črkopis, čeprav ga je poznal.

chiamare, orecchie: V beneškem italijanskem narečju latinski soglasniški sklop *kl* in po izpadu vmesnega samoglasnika nastali romanski soglasniški sklop *kl* preide v č: lat. *clamāre* > ben. it. *ciamār* (Zamboni 1988: 527); *ch* je torej zapis za [č].

chieru: Gre za glagolsko črko *črv* z glasovno vrednostjo [č].

2 Glagol (*verbo*)

samo tri različne čase: Za razliko od latinske slovnice, ki ločuje pet časov (sedanjik (*praesens*), nedovršni preteklik (*praeteritum imperfectum*), dovršni preteklik (*praeteritum perfectum*), predpreteklik (*plusquamperfectum*) in prihodnjik (*futurum*)), ima Alasia kakor Bohorič samo tri. Kljub temu se pri predstavitvi paradigem posameznih glagolov (B 3b–B 8a) ravna po latinski razvrstitvi, kar je za tedanje slovnice običajno, poleg tega pa je tudi praktično za lažje razumevanje slovenskega glagolskega sistema.

nedovršni preteklik, dovršni preteklik in predpreteklik: *il preterito imperfetto, perfetto, e plusquam perfetto* – Alasia med dovršnim in nedovršnim naklonom ne ločuje tako v teoriji kakor tudi v paradigmah. To nas ne sme čuditi, saj je celo Bohorič kot rojeni govorec slovenščine doživljal odnos dovršnost : nedovršnost kot besedotvorno in ne kot časovno-vidsko značilnost (Ahačič 2007b: 141). [A 8b]

indikativa: *indicatio* – pri oznakah za naklone rabimo latinske tujke, saj je raba izrazov drugačna, kot jo najdemo v sodobnih slovenskih ali latinskih slovniceh. Alasia tako ločuje *modo indicativo* (indikativ, povedni naklon), *imperativo* (imperativ, velelni naklon), *optativo* (optativ, »želelni« naklon = vezni naklon v neodvisnih latinskih stavkih), *subiuntivo* (subjunktiv, »podredni« naklon = vezni naklon v odvisnih latinskih stavkih) ter *infinitivo* (infinitiv, nedoločnik).

na -m: Končnice in končaje navajamo z vezajem, čeprav jih Alasia navaja brez njega. Kakor je razvidno iz nadaljevanja, Alasia ločuje tri konjugacije (na *-am*, *-em* ter *-im*) ter nepravilne glagole.

-o[m]: Alasia ima *on*, kar je skoraj gotovo napaka. Ker gre zgolj za mogočo končnico, našega popravka seveda ne moremo preveriti.

za končnico tretje osebe ednine: *la terminazione della terza persona del singolare* – »Končnica tretje osebe ednine« sluzi Alasii kot osnova za tvorbo časov. Na to osnovo se dodajajo nadaljnje »končnice«: *-m, -s, -Ø, -mo, -te, -io*.

Prva, druga in tretja oseba nedovršnega in dovršnega preteklika, predpreteklika ter prihodnjika: Gre za opis deležnika v sestavljenih časih, pred katerega se postavlja ustrezna oblika glagola *biti*. [B 1b]

glagol *sum, es, est*: Lat. 'sem, si, je', torej glagol *biti*.

***in primis*:** Lat. 'predvsem, zlasti'.

***habeo*:** Lat. 'imeti'.

govorijo v trpnem pomenu /.../: *parlano in passiva significazione* – Ta za sodobnega bralca nenavadna oznaka pomeni naslednje. Namesto »jaz sem ljubil« (*io hò amato*) v slovenščini govorijo »jaz sem ljubljen« (*io fono amato*). Glagol *biti* namreč italijanščina rabi za izražanje trpnega pomena, za izražanje preteklika pa rabi glagol *imeti*. Če hoče italijanski govorec rabiti slovenske sestavljene čase, mora torej misliti na italijanski trpnik.

Prva, druga in tretja oseba množine: Gre za opis deležnika preteklega časa v množini glede na spol (ženski, moški).

ki se ga vedno dodaja vsem časom: Alasia tu ločuje sestavljene in nesestavljene čase. [B 2a]

***more Latinorum*:** Lat. 'po vzoru latinskega jezika'. Rabe zaimka ob velelniku ne potrjujejo niti Alasijeva besedila. Poleg tega takšna raba tudi v latinščini ni bila pogosta.

Sedanjik optativa se veže z nedovršnim preteklikom /.../: Mišljeno je naslednje: oblika za slovenski prevod oblike, ki jo Alasia pojmuje kot latinski sedanjik optativa je enaka kot slovenska oblika za preteklik (Alasija sicer rabi izraz *imperfetto*, vendar ne ločuje vida). Poleg tega moramo pri razumevanju tega stavka upoštevati, da imata latinski »optativ prezenta in imperfekta« enako obliko že v Donatovi *Ars minor*. Prim. paradigme v nadaljevanju.

Sedanjik subjunktiva je enak [sedanjiku] indikativa /.../: Mišljeno je naslednje: oblika za slovenski prevod latinskega subjunktiva (torej konjunktiva) sedanjega časa, je enaka slovenski obliki indikativa sedanjega časa, ki se ji doda ustrezen veznik – Alasia ga imenuje 'prislov' (*adverbio*). Navajanje takšnega veznika pred oblikami za optativ in subjunktiv je bilo v tedanjih slovnica običajno. [B 2b]

***quando*:** Lat. 'kadar'.

sedanjega in preteklega nedoločnika: *presente, e imperfetto dell' Infinitivo* – Mišljen je slovenski prevod oblike za latinski infinitiv prezenta.

po pokvarjeni govornici: *corotto parlare* – Ker je imel pred sabo Megiserja in morda še kako protestantsko delo, je doživljal govornji jezik svojega področja kot pokvarjen. »Pokvarjenemu« jeziku pa je na vsak način moral slediti, saj *nepokvarjenega* ni obvladal in bi bil v nasprotnem primeru brez vsake opore za svoje slovnično delo, slovar pa bi bil jezikovno neenoten.

Po drugih končnicah: Najverjetneje gre za končnice v paradigmah v MD 1592.

Zdi se mi, da se ostali časi infinitiva ne uporabljajo: V paradigmah navede še latinski infinitiv perfekta (tedaj označevan kot infinitiv dovšnega preteklega in predpreteklega časa), vendar ga prevede, kakor bi se v slovenščino prevedel v konstrukciji akuzativa z infinitivom, torej z preteklikom v povednem naklonu. (*amauisse – ie lubiu*). Z izrazom »ostali časi infinitiva« je Alasia mislil še na latinski infinitiv perfekta in futura, kakor sta opisana npr. pri Donatu.

imenom: *nomi* – Izraz *ime* je v tedanjih slovniceh označeval samostalnike in pridevnike.

pa moraš -u spremeniti v -la: S tem opiše pregibanje deležnika preteklega časa po spolu v ednini. Za množino je to storil že zgoraj. [B 3a]

je običajno za vse čase: Za vse sestavljene čase, ne pa tudi za sedanjik.

glagolniki: *nomi verbali* – Dobesedno: glagolska imena.

more Latinorum, toda z zelo drugačno končnico /.../: V slovenščini torej lahko tvorimo besede, ki imajo enak pomen kot latinski glagolniki in deležniki in se prav tako tvorijo iz glagolov, le da Alasia tvorbenih postopkov ne zna opisati.

Gerundivi: *gerundivi* – Tu ne gre za gerundive, kot jih poznamo iz sodobnih latinskih slovnice. Z izrazom »gerundivi« namreč označuje Alasia današnje deležnike ali (še verjetneje) deležja. Takšna oznaka je tudi v okviru tedanje rabe termina precej nenavadna in ni povsem jasno, po kakšnem postopku je Alasia prišel do nje. Lahko bi šlo za rabo v pomenu 'gerundij', kar bi bila posledica tega, da se odraz latinskega gerundija v ablativu v romanskih jezikih rabi v funkciji slovanskega deležja sedanjega časa. Poleg tega tudi Bohorič (BH 1584: 99–100) na primer prevaja gerundije na *-do* z deležji na *-č* (*laborando* 'z delanjem' = *delajoč*). Morda pa je imel Alasia v mislih kak podoben primer v gerundivnem skladu. V tem smislu bi šlo lahko tudi za rabo v pomenu 'glagolski prislov'. Nikakor pa ni mogel misliti na gerundiv (torej glagolski pridevnik s trpnim pomenom) v tradicionalnem pomenu besede v okviru latinske slovnice.

in praesenti: Lat. 'v sedanjiku'.

in praeteritis: Lat. 'v preteklih časih'. [B 3b]

Zaimki so tile: V poglavju o glagolu so naštet, ker jih Alasia rabi v glagolskih paradigmah. Še enkrat jih natančneje obravnava v poglavju o imenih.

Spregatev [glagola] *sum, es*: Alasia v nadaljevanu navaja spregatev glagola *biti* glede na spregatev latinskega glagola *esse*. Izhodišča mu torej ne predstavlja slovenščina, ampak latinščina. [B 4a]

Bo in bode: *Bo, vt bode* – MD 1592 ima »bo et bode«, tako da je *ut* najverjetneje tiskarska napaka.

Optativ in subjunktiv sta oba kot en način: Oblike optativa in subjunktiva se (v latinščini!) pri glagolu *esse* prekrivajo. V paradigmah so nato navedeni naslednji latinski časi: konjunktiv prezenta (= optativ in subjunktiv sedanjega časa), konjunktiv imperfekta (= optativ in subjunktiv nedovršnega preteklega časa), [B 5a] konjunktiv perfekta (= optativ in subjunktiv dovršnega preteklega časa), konjunktiv pluskvamperfekta (= optativ in subjunktiv predpreteklega časa), futur II (= optativ in subjunktiv prihodnjega časa).

daj bog: *o Dio voleffe*.

[Spregatev glagola *amo, amas*]: Medtem ko je spregatev glagola *biti* naslovljena, spregatev glagola *ljubiti* ni. Slabše so označeni tudi časi, zato jih navajamo v oglatih oklepajih. [B 6a]

Ego amaui /.../ ieft fem lubiu: Latinski dovršni preteklik prevaja Alasija s slovenskim nedovršnim preteklikom. To nas ne sme čuditi, saj je celo Bohorič kot rojeni govorec slovenščine doživljal odnos dovršnost : nedovršnost kot besedotvorno in ne kot časovno-vidsko značilnost (gl. komentar k A 8a). [B 7a]

prihodnjega časa: Oznako optativ prihodnjega časa za današnjo oznako latinskega konjunktiva prezenta najdemo npr. pri Donatu.

Subjunktiv [sedanjega časa]: Dopolnjeno po Donatu, gre za današnji latinski konjunktiv prezenta.

prihodnjega časa: Latinske oblike današnjega futura II. [B 8a]

Infinitiv [sedanjega in nedovršnega preteklega časa]: Dodano po Donatovi klasifikaciji; v današnjih latinskih slovnica je to infinitiv prezenta.

[dovršnega preteklega in predpreteklega časa]: Dodano po Donatovi klasifikaciji; v današnjih latinskih slovnica je to infinitiv perfekta.

3 Ime (*Avertimenti circa i nomi*)

Opozorila glede imen: S tem naslovom se začenja poglavje o imenu. Kakor smo omenili že zgoraj, so pod izrazom imena (lat. nomina, it. nomi) v tedanjih slovnica obravnavali samostalnike in pridevnike, ne pa vedno tudi zaimkov, ki jih od imen ločujejo vse Alasiji znane slovnice. Povsem običajno pa je, da se v poglavju o obliko-slovnih značilnostih imen obravnava tudi besedotvorne postopke. Prav tako je na obravnavo imen tesno vezan odstavek o rabi predlogov in veznika *inu/i*.

Imena se sklanjajo na način Latincev: S tem je mišljeno, da se sklanjajo s končnicami in ne s »členi« (*articoli*) kakor v italijanščini.

brez členov: *fenza articoli* – Izraz *articoli* rabi Alasia glede na latinsko slovničarsko tradicijo tako za člene kakor tudi za predloge. Navajanje sklanjatev brez členov najdemo pri Alasii prvič v slovanski slovničarski tradiciji. [B 8b]

da glagole vežeš z istimi skloni, kakor bi se vezali, če bi govoril latinsko: Danes bi rekli: »da samostalnike sklanjaš glede na stavčnočlensko vlogo«.

Ponavadi se imena ... v tožilniku končajo: Alasia sklanjatve kot edini slovenski slovničar razvršča glede na končaj v tožilniku, podobne razvrstitve pa ne najdemo tudi v nobeni od pregledanih sočanih slovnica drugih jezikov.

[Ochia]: Paradigma samostalnikov moškega spola [C 1a]

ločilnik: Alasia rabi (po Megiserju) kot izhodišče latinske sklone.

[Mati]: Paradigma samostalnikov ženskega spola. [C 1b]

[Zaimki]: Alasia navede paradigme zamkov brez posebne oznake. Prim tudi opombo zgoraj (*Opozorila glede imen*).

od naic /.../ od vaic: Gre za prevod latinskih zaimkov v pomenu partitivnega genetiva. [C 2b]

Kjer boš našel napisano thia: Ta pravopisna opomba glede izgovora *thia* kot [tia] in ne [cia] bi bolj sodila v uvodni del kot sem.

[Za] člen lo v moškem in srednjem spolu: Opis kratkih oblik osebnega zaimka za tožilnik moškega in ženskega spola. [C 2b]

Samostalniška imena: Opis besedotvornega prehoda osebnih lastnih imen v pridevnike (pri Bohoriču *possesiva*, BH 1584: 67–68).

gregoriaua: Popravljen iz *gregoriana*, kar je tiskarska napaka.

na -uu: Na –uv. [C 3a]

in tedaj se to ime da v ločilnik: Predlog *s* je Alasia postavil pred vprašanje, kako opisati orodnik sklon, ki ga *ni* v *latinski slovnici*. Alasia tega problema ne reši v duhu slovenščine kakor Bohorič (ki orodnik in mestnik opiše kot dajalnika s posebnimi končnicami; prim. Ahačič 2007b: 122–125, 160–162), ampak glede na postavljeni sistem: tako besedo za predlogom *s* razlaga (in zapisuje) kot sklon, ki je po njegovem pojmovanju ločilnik (torej današnji roditelj): *Sgospuda*. Z izrazom *ime* je mišljen *samostalnik*. [C 3b]

/.../: Izpuščen je razdelek *Običajni pozdravi*.

4 Števniki (*numeri*)

[C 4a]

[Števniki]: Razdelek o števnikih sicer ne sodi neposredno v Alasijev slovnični uvod, vendar ga navajamo, ker ga ima v svoji slovnici tudi Bohorič. Sam izraz *števnik* moramo v besedilu razumeti zelo široko: tako so ga namreč rabili v tedanjih slovnica ('števnik', 'števka', 'del števnik', 'število'). [C 5a]

za glavni – ali bolje povedano osnovni – števnik: *il numero cardinale, ò per dir meglio principale*: Gre zgolj za vprašanje italijanske terminologije, zato je ta stavek težko prevedljiv.

nasprotno od nas: Torej nasprotno kot v italijanščini. [C 5b]

od ena do vključno deset: Mišljeno je: števniki od 31–40 (torej števniki, ki imajo enice od 1 do 9 ali desetico) se končujejo z na *-deffet*.

za vrstnimi števniki: Gre za napako, mišljeni so *glavni števniki*. Stotice torej tvorimo tako, da damo za števnike od 2 do 9 števnik *ftou*. [C 6a]

Njihova lastna imena mesecev: Nadaljnje besedilo navajamo zgolj zaradi treh besedoslovnih opomb.

LITERATURA

- Kozma AHAČIČ, 2006: Rekonstruiranje zgodovinskih jezikovnih situacij: metode, problemi in primeri. *Jezik in slovstvo* LI/3–4. 7–23.
- Kozma AHAČIČ, 2007a: Mala slovnica slovenskega jezika v italijansko-slovenskem slovarju Alasia da Sommaripa (1607). *Živeti mejo (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 18)*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 307–318.
- Kozma AHAČIČ, 2007b: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Laurentius ALBERTUS, 1573: *Teutfch Grammatick oder Sprachkunft. Certissima ratio discendae, augendae, ornandae, propagandae, conferuandaeque linguae Alemanorum siue Germanorum, grammaticis regulis et exemplis comprehensa et conscripta: per Laurentium Albertum Ostrofrancum*. Augustae Vindelicorum: Michael Manger.
- Gregorio ALASIA DA SOMARIPA, 1979: *Slovar [...]*. Ljubljana – Devin-Nabrežina – Trst: Založba Mladinska knjiga, Občina Devin-Nabrežina, Založništvo tržaškega tiska.

- Gregorio ALASIA DA SOMARIPA, 1993: *VOCABOLARIO Italiano, e Schiauo* – Reprint. Ljubljana: DZS.
- AV 1607 = Gregorio Alasia da Sommaripa: *VOCABOLARIO Italiano, e Schiauo*. Udine, 1607.
- BH 1584 = Bohorič, Adam, 1584: *Arcticae horulae fuccifivae*. Wittenberg.
- Konrad GESNER, 1555: *Mithridates: De differentiis linguarum tum veterum tum quae hodie apud diversas nationes in toto orbe terrarum in usu sunt, Conradi Gesneri Tigurini Observationes*. Tiguri: Froschoverus.
- Žiga HERBERSTEIN, 2001: *Moskovski zapiski*. Ljubljana: Slovenska matica.
- MD 1592 = Hieronymus Megiser, 1592: *DICTIONARIUM QVATVOR LINGVARVM*. Graz.
- MTh 1603 = Hieronymus Megiser, 1603: *Theaurus Polyglottus*. Frankfurt.
- Albert ÖLINGER, 1574: *Underricht der Hoch Teutschen Spraach: Grammatica seu Institutio verae Germanicae linguae ... In usum juventutis maxime Gallicae, ante annos aliquot conscripta ... Cum D. Joan. Sturmii sententia, de cognitione et exercitatione linguarum nostri saeculi*. Argentorati: Nicolaus Wyriot.
- Giovambattista PALATINO, 1566: *Libro di m. Giovambattista Palatino cittadino Romano, nel qual s'insegna a scrivere ogni sorte lettera*. Roma: Per Antonio Maria Giudotto Mantouano.
- Alberto ZAMBONI, 1988: Italianische Areallinguistik IV/Aree linguistiche IV: Venezien/Veneto. *Lexikon der Romanistischen Linguistik 4: Italienisch, Korsisch, Sardisch*. Tübingen: Niemeyer. 517–538.

SUMMARY

The article presents a critical translation and a commentary of the short grammar in the introduction to the Italian-Slovene dictionary by Alasia da Sommaripa (1607). This is chronologically the third grammar description of Slovene. The researchers have until now mainly analyzed the dictionary part, hence the short grammar has not received a detailed treatment. The article disambiguates more difficult and hard-to-understand passages and places Alasia's grammar in the general European context of its time. In view of the findings presented in the commentary, the short grammar can be considered an original piece of work with numerous solutions with no previous model in any European grammar of that era. Alasia most likely did not know Bohorič's grammar of 1584, but he was able to rely to some extent on the short grammar in the form of quadrilingual tables in Megiser's dictionary of 1594. Alasia omitted from Megiser's tables what he deemed unnecessary and added his own observations and explanations, which touched upon some issues not found in Megiser. The commentary and critical translation wish to prompt further treatment of this interesting linguistic document.